

Mårkær kloster i Angel.

Af A. D. Jørgensen.

De talrige klosteranlæg i middelalderen falder i to store grupper: herre- og tiggerklostre. Herreklostrene hørte til de ældre ordener: Benediktinere, Avgustinere, Cisterciensere, Præmonstratensere osv.; de lå på landet, som oftest i en smuk egn, hvor der var skov, søer og rindende vand, og de ejede faste ejendomme, avlsgårde og bøndergårde, ofte med meget betydelige indtægter. Klostret var som en herregård, omgiven af abildgårde og urtegårde, med fiskedamme og lunde, og livet indenfor de hellige mure var ikke altid et mønster på afholdenhed og nøjsomhed. Tiggerklostrene derimod lå i købstæderne; de måtte ikke eje jordegods, munkene skulde tvært imod leve af folks fromme gaver og færdedes derfor jævnlig udenfor klostermuren; de prædkede, hørte skriftemål og underviste folks børn, medens de drog tiggende omkring i byerne og på landet, med pose og stav, eller til visse tider med deres almissevogn, der som oftest bragte rigelig forsyning tilbage til køkken og kælder.

Der fandtes i Sønderjylland tre gamle herreklostre, alle tre rige på jordegods: Johannes døberens jomfrukloster på holmen ved Slesvig, Jige ved den ældste dåbskirke i Norden, grundlagt af Nordens apostel Ausgar, og de to Cistercienserklostre i Løgum og Ryd. Løgum kloster

under Ribe stift havde jordegods spredt over hele hertugdømmet, det havde en stor og smuk kirke og anseelige bygninger; Ryd lå ved Flensborg fjord, oprindeligt på Guldholt ved Langesø i Angel, og var mindre anseeligt; det blev som bekendt nedlagt og i hertug Hans's tid afløst af Glyksborg slot.

Af tiggerklostre havde hver af hertugdømmets større stæder et, Slesvig endog to. De hørte til de bekendte ordener, Dominikanere og Franciskanere, eller sorte- og gråbrødre; de første havde klostre i Slesvig og Haderslev, de sidste i Slesvig, Flensborg, Tønder og Husum.

Antonius-klostret i Mårkær var en mellemting mellem et herre- og et tiggerkloster, eller rettere det forenede begges egenskaber. Ordenen var oprettet på det første korstogs tid i Vienne i Frankrig og oprindeligt et broderskab til at pleje de syge, som led af en dengang fremkommen farlig hudsygdom, „den hellige Antonius' ild“, (nu „helvedes ild“). Den hellige Antonius var en berømt eneboer fra de første kristelige århundreder i Ægypten, hvis navn påkaldtes imod de utålelige lidelser, som denne sygdom medførte. Der fortælles, at en adelsmand ved navn Gaston, hvis søn lå hjælpeløs syg, havde gjort det løfte, at de begge vilde vie deres liv til de syges pleje, hvis han måtte blive reddet. St. Antonius viste sig derpå for ham i drømme og forkyndte, at Gud havde hørt hans bøn og at han skulde stifte et broderskab til at bekæmpe „den hellige ild“. Godt hundrede år efter (1218) omdannedes dette broderskab til en munkeorden efter den hellige Avgustins regel; dens tegn var et blå kors i form af et T (Antonius-korset) på brystet af en sort kappe.

Her til landet kom ordenen først i slutningen af det

fjortende århundrede, idet Antonius-klostret Tempsin i Mecklenburg købte herregården Mårkær *) med mølle og jorder på Spentinge og Bukstorp mark af Emmeke Lembeks sønner. St. Hansaften 1391 opholdt Sønderjyllands hertug, grev Gerhard af Holsten, hans farbroder grev Klavs og deres råd sig på Sønderborg slot. Her indfandt sig for denne Antonius-brødrenes „mester“ Peter tilligemed væbneren Markvard Broktoorp for at få stadfæstelse på den nævnte handel. Lembekkerne var dengang den mægtigste adelsslægt i Sønderjylland; de ejede Tørning med Gram herred, Trøjborg med Løg herred og Søgård med Lyngtoft herred, foruden meget andet gods; men alt ved denne tid begyndte deres udstrakte ejendomme at gå over i andre hænder, en menneskealder senere var de fuldstændig forsvundne fra hertugdømmet. På Sønderborg „tilskødedes“ nu Mårkær Antoniusbrødrene, idet mesteren „efter dansk skik“ fik en håndfuld jord af gårdens marker lagt i sin kappes „skøder“, medens vidnerne holdt i dens flige. „Skødet“, som i den anledning udstedtes, er endnu bevaret. Fra dette øjeblik af var ordenen hjemstedt i Danmark. Den havde alt tidligere udsendt sine betroede mænd hertil; således siges 1379 en udsending af Antoniterne ved navn Konrad at have optaget nonnerne i Dalum på Fyn i broderskabet og tilsikret dem syndernes forladelse. Først nu kom der dog system i det og fra den følgende tid forlyder der jævnlig om ordenens virksomhed overalt i de danske lande.

Det er dog egenlig først fra kong Kristian I.'s tid, at der nu er opbevaret sikre efterretninger om ordenens

*) Navnet, hvis danske betydning ligger lige for hånden, forvanskedes senere på tysk fra „Morker“ til „Moorkirchen“.

erhvervelser og ejendomme. Han stadfæstede hertug Gerhards gave af Nørre Brarup kirke til klostret, og gav det dertil kaldsretten til Bøl, begge i Angel, i klosterets nærhed. Dronning Dorotea lod sig endog optage i broderskabet og efterlod det 300 gylden. Af Rejmer Sehested, Ottes søn, købte munkene 18. November 1467 gården Kisby med tilliggende gods: en mølle med mølledammen, og bønder i Tumby, Skryfstrup, Bøl og Skovby. Købesummen var 1850 mark lybsk. Af Hartvig Skinkel, Schaks søn, købte de 1478 gården Aneby med tilliggende bøndergods i Skovby og andre steder i Struksstrup og Ny herreder; købesummen var 2800 mark. Af Eggert van der Herberge erhvervedes Ryggesgård (1487), af Henneke van Krøge gårdene Skadelund (1488) og Nisviå (1490). Borgere i Flensborg solgte munkene Mølmarkgård med tilliggende bønder, såvel som bønder i Østerholm osv. Det således samlede jordegods beregnedes i reformationstiden til en årlig indtægt af 600 mark lybsk, deri indbefattet Mårkær ladegårds avl og indtægten af kirkerne, hvis præstetiende tilfød klostret. Disse 600 mark svarede omtrent til 1000 tønder byg.

Kong Kristian havde imidlertid betænkt brødrene med endnu en anden gave, som blev en rig indtægtskilde, nemlig vor frue kirke i Præstø på Sjælland. Den 17. September 1470 overdrog han i Segeberg denne kirke til hr. Povl Winter, „præceptor i st. Antonius's hus i Mårkær“, tilligemed præstegården og præsteembedet, efterat biskoppen af Roskilde i forvejen havde givet sit samtykke til det; pavens stadfæstelse opnåedes nogle år efter. Der blev nu anlagt et datterkloster ved Præstø kirke, og munke fra Mårkær flyttedes herover, ligesom nu selvfølgelig andre:

indtrådte i dette broderskab. Det fik gaver i penge og jordegods, optog lægfolk i sit samfund og fik huse i København (i nuværende Antonistræde) og Malmø. Forbindelsen mellem de to klostre vedblev bestandig at være meget livlig, Præstø måtte købe sig retten til at indsamle gaver i den danske kirkeprovins, som Mårkær havde hævd på, ved en årlig afgift af 30 læster korn og 15 gylde, foruden en gave én gang for alle af 200 mark. En læst korn var 40 tønder rug, 48 tønder byg eller 80 tønder havre. Det var rigets to østligste og største stifter, Sjælland og Skåne, som særlig blev henlagte til Præstø, medens Mårkær altså beholdt hele Jylland, Fyn og småøerne.

Endnu et mindesmærke er bevaret om Antoniusmunkens færd i slutningen af den katholske tid, idet der 1510 oprettedes et „Kristilegems broderskab“, en såkaldt „Kaland“, mellem præster og lægfolk i Angel, med Mårkær til midtpunkt. Medlemmer kunde alle præster i Angel blive, medens der kun måtte optages syv par lægfolk; blandt disse sidste skulde adelsmændene med deres fruer have det øverste sæde. Sammenkomsterne til fælles gudstjeneste og glade gilder holdtes i Mårkær, og til klosterkirken gik også lagbrødrenes fromme gaver. Iøvrigt minder de opbevarede vedtægter om det St. Anna-lag, der samtidig oprettedes i Ullerup for præsterne i Sundved (Sønderj. årbøger 1891, s. 45 ff.)

Om der fra de danske Antoniusklostre virkelig blev gjort noget for at opfylde ordenens bestemmelse, sygeplejen, véd vi intet om; det må dog antages, at det har været tilfældet. I et brev, hvorved fru Pernille Olufsdatter, Anders Bilde til Søholms hustru, 1511 optages i broderskabet i Præstø og hvorved der gives hende del i alle de

gode gerninger, som øvedes i ordenens 365 huse, nemlig messer, „tider“ (d. e. andægtsøvelser til alle døgnets hellige tider), faster, nattevagter og almisser, omtaler som sådanne særlig underholdningen af fattige og syge af helvedsild, vanføre eller lemlæstede. Dette brev består af en trykt formular, der kun er udfyldt med klosterforstanderens og fruens navne; lignende har altså utvivlsomt været udstedte større mængde og vistnok været en rig indtægtskilde for munkene. Men det må da vel antages, at der også var noget om „de gode gerninger“, som man købte sig del i til syndernes forladelse.

Denne optagelse i broderskab med tilhørende sjælesorg fører tanken over til klostrenes virksomhed med indsamling af milde gaver rundt omkring i landet. Denne blev øjensynligt dreven i det store, om kap med de egenlige tiggerklostre, således som det især fremgår af reformations-tidens satirer. Antoniusbrødrene samlede særlig flæsk, idet svinet var bragt i forbindelse med deres helgen: han havde i sin ørken ikke haft andet selskab end de vildtløbende svin. I Italien lader munkene endnu, eller lod i mands minde, en gris løbe omkring i byen med en bjælde om halsen; den kaldtes „Antonigrisen“ og fodredes af folk til ære for munkenes fader, indtil den var skikket til slagtning i klostret. Indsamlingen af flæsk synes især at have været en rig indtægtskilde heroppe og der var forskellige beretninger om oprindelsen hertil. Særlig synes man at have skumlet over en helgenlevning, som uden al tvivl fandtes i Mårkær og blev udgiven for at være et ben af den hellige Antonius, idet man påstod, at det var af et svin. Det hedder således i en satire over den katolske tro, at præsterne har lært folk at stole på det ydre:

til helligdom i fremmed land at løbe,
 af Antonis præsten benedielse at købe,
 des må vi vel os skamme,
 fordi de Antoniter lære ej det samme,
 enten det ben er af st. Antonio,
 eller det er henet af en so,
 ved hvilket de den ganske verden svige,
 herrer og fyrster, borger og bønder tillige. *)

Fyldigst underrettes vi dog om disse forhold i et fortællende digt fra år 1530, skrevet i Viborg stift midt i den hedeste kamptid. Det kaldes „En historie om Peder smed og Asser bonde“ og fortæller, hvorledes Peder smed i Las fogeds hus i Skive, og i overværelse af en præst og en munk, overbeviser Asser bonde om de katolske lærdommes indre usandhed, præsters og munkes misbrug af folks tillid og de mange kirkeskikkens ukristelige oprindelse. Han kommer her også ganske naturligt ind på Antoniusbrødrenes færd omkring i landet, for Nørrejyllands vedkommende med Ålborg som midpunkt, og de lærdomme som forkyndtes om den hellige mand i Mårkær. Peder smed siger:

Af Mårkær i Ålborg bor en mand,
 hr. Lavrens Pedersen hedder han,
 sankt Antonii kors han bær',
 i Nørrejylland hans termen **) er.
 Han for os lyste aflad stort.
 Da var der en, som havde forgjort
 sit liv og skulde derfor rettes,
 i fire parter på stejle sættes;
 af bøddelen købte hr. Lavrens der
 det menneskes hjerte, som partet er.
 Bøddelen tænkte i hjertet det:
 den præst vil gøre der skalkhed med;

*) Danske magasin, II 150. Teksten er her meget fordærvet, men må vel omtrent have lydt som ovenfor angivet.

**) Distrikt, af terminus, grænse.

et svinehjerte da fik han
 og ikke det af den døde mand.
 Hr. Lavrens tog hjertet af det svin,
 han svøbte og lagde det i sit skrin,
 intet andet vidste han,
 end det var af den døde mand.
 Han fo'r til Mårkær i den skov
 og hjertet neder i jorden grov;
 jeg ikke for sanding sige vil,
 hvad han gjorde der andet til:
 men alle de svin mellem Skagen og Slæ,*)
 de løbe til det samme træ,
 som det svinehjerte under lå,
 så maugen mand så der på;
 de samme munke og lærde mænd
 ere med sådant vel bekendt.
 Endog at svin løbe ikke nu (så) fast,
 som de da gjorde med en hast,
 dog sender hr Lavrens mange hundred stykke:
 så er i Mårkær flæske-lykke!

Asser bonde svarer hertil:

Underlig tingest jeg høre må,
 som jeg gav aldrig agt uppå.
 Jeg gav hannem og både flæsk og gris,
 aldrig var jeg herpå vis.
 Som min nabo gav, så gav jeg med,
 for det haver været en gammel sæd.
 Nu haver jeg lært så meget her,
 af mit flæsk får han ikke mer!

Senere hen i digtet kommer Peder smed oftere tilbage hertil. Kristus sagde: du skal elske din næste, som dig selv:

han sagde ikke: du skal løbe
 til paven og afladsbreve købe,
 du skal flæsk til Mårkær give,
 for de skulle dig i broderskab skrive osv.

*) Det eneste opbevarede (senere) aftryk har fejlagtig: „mellem skoffuen oc slæ“, hvad der ingen mening giver (blad c. iij) Skagen hedder (blad k. y) „Skauffuen“. Slæ er Slien: „mellem Skagen og Slæ“ er hele Jylland.

Hvad der tillægges den samtidige Lavrens Pedersen i Ålborg er åbenbart et gammelt skæmtesagn om Antonius-brødrene, som af forfatteren uden videre overføres på klosterets nuværende repræsentant. Man forklarede den „flæskelykke“, Mårkær havde, af en hemmelig troldom, der ligesom trak svinene ned til Mårkær skov. Præsten havde vel tænkt på at drage mennesker til klosteret med et menneskehjerte; men da bøddelen narrede ham blev det til svin. Det er et sidestykke til tvivlen om det hellige bens ægthed.

Løvrigt indskrænkede Antonius-munkene sig ikke til at samle flæsk, de tog også mod oste; Asser bonde beklager sig over at disse hentes ud af huset ligesom de bliver færdige:

Den ene ost hente de bort,
 før min hustru fik en anden gjort:
 af Randers komme munke, de vare grå,
 her komme af Års de sorte også,
 af Horsens kommer den, som korset bær',
 så kom hr. Anders af Mårkær,
 her komme og flere, hvor de har hjemme,
 de ville det ingenlunde forsømme.
 Jeg undrer derpå i alle måde,
 hvor munkene de mange oste lade.

Det vil være umuligt at læse, hvad der i denne digtning fortælles om Antonius-brødrene uden at få en levende fornemmelse af, i hvor høj grad hele Jyllands enhed „fra Skagen til Slæ“, i kirkelig og folkelig henseende, endnu dengang lå i den offentlige bevidsthed. Det antydes ikke med et ord, at disse brødres tiggerier ved Limfjorden ansås for et overgreb af fremmede, således som det nødvendigvis måtte være sket, hvis man havde holdt dem derfor; de sammenstilles uden forbehold med gråbrødrene

fra Randers og sortebrødrene fra Århus. Lavrens Pedersen, der sad i Ålborg „fra Mårkær“, var 1535 broder i Præstø og blev luthersk præst i Skibbinge, medens hr. Anders Andersen, måske den samme, som samlede oste til Mårkær i Jylland, blev sognepræst i Præstø og efter hr. Lavrens's død 1557 tillige i Skibbinge. På deres ligstene findes Antoniuskorset som minde om den orden, de havde tilhørt. Det var jo danske folk; Mårkær og hele Angel var dengang lige så dansk-talende som Præstø og Skibbinge.

Mårkær kloster blev som alle de andre nedlagt ved reformationen, der for Sønderjyllands vedkommende havde den uheldige virkning at sønderrive forbindelsen med den danske kirke. Da hertugdømmet 1544 deltes mellem kong Kristian III. og hans tvende brødre, kom Mårkær til hertug Adolf af Gottorp; indtægterne beregnedes, som forhen anført, til 600 mark. Afgiften af Præstø og indsamlingen af flæsk m. m. var naturligvis falden bort for længe siden. Det vilde vistnok have været det naturligste, om klostergodset var gået over til en hospitalstiftelse for at gøre fuldt alvor af den hensigt, hvori det var lykkedes at samle det; men som bekendt udførte reformatorerne kun meget delvis, hvad Luther havde pålagt dem, at bevare kirkers og klostres ejendomme til fremme af undervisning og sygepleje.

H e n v i s n i n g e r :

- Kirkehistoriske samlinger, II. 96—106. 342 ff. 369. 387.
 Samme, 4. række II. 193—230.
 Staatsbürgerliches Magazin, IX. 437—45.
 H. N. A. Jensen, Angeln, 188—95.
 S. Grundtvig, Peder Smed (1880).